

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансового менеджменту та фондового ринку

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

_____
(підпис)
“ ____ ” _____ 201__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 фінанси, банківська справа та страхування_
за магістерською програмою професійного спрямування
«Фінансовий та страховий менеджмент»

на тему: «Механізм фінансового управління платоспроможністю
страхових компаній на українському та світовому ринках»

Виконавець:

студентка ФФБС
Донєва

Т.І

Науковий керівник:

к.е.н, професор
(науковий ступінь, вчене звання)
Баранова В. Г

АНОТАЦІЯ

Донєва Т.І, «Механізм фінансового управління платоспроможністю страхових компаній на українському та світовому ринках », кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності «072 Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою «**Фінансовий та страховий менеджмент**»
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2019 рік

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – процес управління та оцінки платоспроможності.

У роботі розглядаються теоретичні засади платоспроможності, розглянуто сутність поняття «платоспроможність», система управління платоспроможністю та механізм фінансового управління платоспроможністю страховика .

Проаналізовано стан сучасного зарубіжного та українського страхових ринків, наведені чинники, які впливають на управління платоспроможністю.

Визначено основні шляхи рекомендації та напрями вдосконалення механізму управління платоспроможністю.

Ключові слова: платоспроможність, фактичний та нормативний запас платоспроможності, ліквідність, фінансовий механізм.

ANNOTATION

Doneva T.I, «The mechanism of financial management of the solvency of insurance companies in Ukrainian and foreign markets», thesis for Master degree in specialty «Financial and insurance management»
Odessa National Economic University
Odessa, 2019

Thesis consists of three chapters. Object of study: the process of managing and evaluating solvency.

Diploma thesis deals with theoretical aspects of of solvency are considered, the essence of the concept of "solvency", the system of solvency management and the mechanism of financial management of solvency of the insurer are considered also. The state of modern foreign and Ukrainian insurance markets is analyzed, the factors influencing solvency management are given.

The main ways of recommendation and directions of improvement of the mechanism of solvency management are determined.

Keywords: solvency, actual and regulatory solvency margin, liquidity, financial mechanism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ.....	7
1.1. Економічна сутність платоспроможності страховика.....	7
1.2. Система управління платоспроможністю страховика.....	13
1.3. Механізм фінансового управління платоспроможністю страховика.....	18
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Основні тенденції у функціонуванні страхового ринку України та світового страхового ринку.....	26
2.2. Оцінювання механізму фінансового управління платоспроможністю страхових компаній.....	36
2.3. Чинники, які впливають на фінансове управління платоспроможністю страховика.....	49
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ.....	57
3.1 Імплементация зарубіжного досвіду фінансового управління платоспроможністю страховика.....	57
3.2. Рекомендації щодо прогнозування розвитку страхових компаній в контексті фінансового управління платоспроможності.....	64
3.3. Напрями вдосконалення механізму фінансового управління платоспроможністю страховика.....	66
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні в громадській свідомості населення України, органів державної влади страхування все більше сприймається як необхідний та важливий фінансовий механізм, що забезпечує соціально-економічну стабільність і безпеку, розвиток підприємництва, ефективний захист майнових інтересів громадян та організацій від природних, техногенних, економічних та інших ризиків, реалізацію державної політики соціально-економічного захисту суспільства. Але чи всі страхові компанії можуть відповідати по своїм обов'язкам? Ні, тільки платоспроможні. Платоспроможність – одна з найважливіших економічних характеристик страхової компанії. Специфічна роль, яку відіграють страхові компанії у ринковій економіці, перетворює проблему забезпечення платоспроможності страховиків на об'єкт особливого контролю з боку держави.

Особливої гостроти набуває проблема забезпечення платоспроможності в період членства України в Світовій Організації Торгівлі (СОТ). Це змушує відповідати жорстким законодавчим вимогам, які діють в Європейському Союзі. Одна з них - норматив платоспроможності страхової компанії.

Платоспроможність є невід'ємною складовою будь якого суб'єкта фінансових відносин. А оскільки страхові компанії займають найбільш питому вагу у небанківських фінансових установах та значні фінансові потоки обертаються саме на страховому ринку, то платоспроможність страхових організацій визначає розвиненість цього ринку. Після черги криз на світовому ринку, страховий ринок зазнав великих коливань, довіра населення до цього ринку похитнулася, це великий удар не тільки окремо по страховим компаніям, а по всій економіці країни. Страхування в Україні знаходиться на низькому рівні, оскільки існує низка проблем:

- політична нестабільність в країні;
- слабкі зовнішньоекономічні зв'язки України у сфері страхування з іншими країнами;

- нерозвиненість національної страхової інфраструктури;
- недостатній рівень і потенціал розвитку страхування за межами країни;
- низькі показники конкурентоспроможності українських страхових компаній.

На ринку дуже багато страхових компаній, які не зможуть відповідати по своїм обов'язкам, а це в свою чергу знижує позиції усього ринку. Для того, щоб страховий ринок розвивався стрімко необхідно удосконалити механізм управління платоспроможністю. В умовах зміни господарських процесів, глобалізації, трудової міграції, механізму управління платоспроможністю приділяється недостатньо уваги аналіз фахової літератури вітчизняних та закордонних авторів, котрі присвячені поняттю «платоспроможність», свідчить про наявність різних тлумачень сутності платоспроможності підприємства. А протиріччя в методичних підходах до розрахунку показників, що формують рівень та загальну оцінку платоспроможності підприємства, свідчить про ототожнення даного поняття з ліквідністю підприємства одними авторами та з фінансовою стійкістю – іншими науковцями. Це призводить до прийняття невірних управлінських рішень та до неефективного управління страховим ринком у загальному.

Для подолання цих стримуючих факторів практикують поглинання і капіталізацію нерозвинених та малозабезпечених страхових компаній для зменшення кількості ризикових портфелів на ринку страхування. Важливим є також підвищення темпів зростання окремих видів страхування, поліпшення якості послуг, впровадження нових продуктів.

Слід згадати і про ряд внутрішніх проблем ринку: велика кількість страхових компаній з нестачею професійного персоналу, низька якість страхових послуг, недостатня капіталізація страхових компаній і низька якість активів. Окремі види обов'язкового страхування чітко не визначені в законодавстві і, як результат, найгострішою проблемою є порушення термінів виплат страхового відшкодування.

Оскільки ці проблеми є недостатньо досліджені, то потрібен поглиблений аналіз. Так, В. Д. Базилевич В. Д. Бігдаш, Н. М. Внукова, займалися вивченням проблем платоспроможності страхових компаній.

Описані в літературі результати досліджень свідчать про практично повну відсутність моніторингу стану платоспроможності страхових компаній та у зв'язку з цим відсутність даних щодо динаміки зміни їхньої платоспроможності, а отже, і висновків про взаємозв'язок платоспроможності страхових компаній із забезпеченням їхнього успішного функціонування.

Мета дослідження: основі узагальнення теоретичних розробок у сфері страхування розширити теоретичні засади щодо функціонування механізму фінансового управління платоспроможністю страхових компаній і запропонувати практично-орієнтовані підходи стосовно їх удосконалення.

Завдання дослідження: Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити економічну суть поняття платоспроможності страхових організацій та обґрунтувати її роль в фінансовому управлінні діяльністю організацією;
- визначити систему показників для оцінювання платоспроможності страхової компанії;
- дослідити механізм фінансового управління платоспроможністю;
- проаналізувати основні тенденції управління страхової компанією на світовому ринку;
- оцінити механізм фінансового управління платоспроможністю страхових компаній;
- визначити чинники, які впливають на фінансове управління платоспроможністю страховика;
- обґрунтувати напрямки покращення платоспроможності страхової компанії з урахуванням зарубіжного досвіду;
- надати рекомендації щодо прогнозування розвитку страхових компаній в контексті фінансового управління платоспроможності;

— визначити шляхи підвищення ефективності механізму управління платоспроможністю страхової компанії.

Об’єктом дослідження є процес управління та оцінки платоспроможності страхової компанії.

Предмет дослідження є теоретичні та практичні засади управління платоспроможністю страхової компанії.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи при обґрунтуванні теоретичних основ управління платоспроможністю страхової компанії використані такі методи наукового дослідження: абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, системний та інші. У процесі аналізу практики управління платоспроможністю страхової компанії застосовані наступні методи наукового дослідження: формалізація, вимірювання, систематизація, аналітичний, порівняння та інші. При визначенні напрямків удосконалення управління платоспроможністю страховика використані методи ідеалізації, прогнозування, узагальнення та інші.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в запозиченні зарубіжного досвіду та впровадження його у процес управління платоспроможністю страхових компаній на українському ринку.

Інформаційну базу дослідження складають: законодавчі акти та нормативно-правові документи України, монографічні дослідження, навчальна література, наукові статті, матеріали наукових і науково-практичних конференцій, фінансова звітність страхової компанії ПрАТ «СК «Арсенал Страхування».

Апробація результатів дослідження. На підставі матеріалів дослідження опубліковано дві наукові праці у збірниках “Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації” та “Формування єдиного фінансового простору та розвиток світової фінансової думки”.

Внутрішніми факторами підвищення платоспроможності страховика є: нарощення частки власних фінансових ресурсів за статтями «власний капітал» та «забезпечення майбутніх витрат та платежів», що дозволить скоротити обсяг поточної та довгострокової кредиторської заборгованості яка залучалась для фінансування активів;

- збільшення суми страхових резервів, що дозволить зменшити суму непокритих збитків компанії;

- формування ефективної структури активів за рівнем їх ліквідності, зокрема, можливо розподілити кошти за статтею «грошові кошти та їх еквіваленти» на збільшення суми поточних та довгострокових інвестицій шляхом їх вкладення у нерухоме майно, акції, облігації, іпотечні сертифікати, банківські метали чи інші напрямки, визначені Кабінетом Міністрів України;

- диверсифікація інвестиційного портфеля компанії;

- створення передумов для зростання ділової репутації компанії, що в свою чергу відобразиться за статтею балансу «Гудвіл» та призведе до збільшення суми активів;

- забезпечення своєчасного погашення дебіторської та кредиторської заборгованості [32].

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано теоретичні основи і проаналізовано практику управління платоспроможністю страхової компанії, а також визначено напрямки вдосконалення управління платоспроможністю страховика. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Українська система показників платоспроможності базується на європейській моделі – Першій директиві платоспроможності, що відображається в нормах Закону України “Про страхування”. Утім, вимоги до платоспроможності вітчизняних страховиків істотно нижчі від європейських норм та нормативів, що пояснюється розвитком економіки й поступовим розвитком страхової справи.

2. Обґрунтовано значення механізму управління платоспроможністю страхових компаній, що полягає у забезпеченні платоспроможності страхових організацій; захисті прав споживачів страхових послуг; захисті прав інвесторів та акціонерів. Також встановлено, що функціонування механізму управління платоспроможністю страхових компаній забезпечується внутрішнім фінансовим контролем, тобто контролем, який здійснюється спеціалізованим підрозділом компанії за допомогою комплексу заходів з нагляду за виконанням бізнес-процесів з метою допомоги керівництву страхової компанії в управлінні фінансовими ресурсами та виконанні покладених на нього завдань, для забезпечення платоспроможності та ефективності діяльності компанії.

3. Обґрунтовано, що важливим завданням фінансового аналізу, результати якого являють інтерес для всіх учасників страхового процесу, є оцінка фінансової надійності та платоспроможності страхових компаній, у процесі якої рекомендовано використовувати методи аналізу на тестах раннього попередження. Наведено основні одинадцять показників для страхових компаній з ризикового страхування, які передбачають тести

раннього попередження.

4. Проведений аналіз СК «Арсенал Страхування» дав змогу визначити, що страхова компанія є платоспроможною. Діючі в Україні підходи до оцінки платоспроможності вітчизняних страхових компаній не в повній мірі враховують усі ризики, властиві діяльності страховиків, і в разі застосування методології оцінки платоспроможності, прийнятої в економічно розвинених країнах, очікувані результати значно відрізнятимуться.

5. Визначено, що на платоспроможність страховика впливають різні зовнішні та внутрішні фактори, серед яких є фінансові та нефінансові чинники.

6. Визначено, що для покращення платоспроможності з урахуванням зарубіжного досвіду страхова компанія повинна акцентувати увагу на таких заходах, як: підвищення ефективності розміщення коштів; збільшення статутного капіталу; удосконалення перестрахових операцій; скорочення витрат на ведення справи; збалансування страхового портфеля; удосконалення тарифної політики.

7. Для визначення шляхів покращення управління платоспроможністю страхової компанії було розглянуто критерії оцінки управління платоспроможністю, на основі аналізу було зроблено висновок, що для України найбільш оптимальним і менш проблематичним варіантом є впровадження Solvency II. За його умов страхувальники та застраховані отримують гарантії того, що страховики будуть удосконалювати свою практику ризик-менеджменту і матимуть необхідний рівень капіталу, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню довіри страхувальників до страхових компаній через мінімізацію ймовірності їх банкрутства. А також результатом упровадження європейських методологій може бути підвищення ефективності управління платоспроможністю страхової компанії, що, в свою чергу, дасть змогу повноцінно виконувати властиві їй функції та підтримувати платоспроможність на належному рівні.

8. Визначено, що ефективна структура регулювання може знизити

ризик неплатоспроможності страхових компаній, проте вона також може спотворити рішення фінансово стабільних страхових компаній. Такі спотворення створюють неефективність функціонування ринку, що в зрештою призводить до ще навіть меншого рівня безпеки та збільшення вартості страхових послуг. Крім того, неефективна структура регулювання може надати як страховим компаніям, регулятору, так і страхувальникам помилкове відчуття безпеки.

Для подальшого розвитку страхового ринку необхідно відновити довіру населення до довгострокових вкладень. Це вимагає серйозних, зрозумілих для потенційних клієнтів гарантій повернення вкладених коштів і нарахованих на них відсотків.

Залучення й ефективне використання вітчизняних і зарубіжних інвестицій у страхування залишається однією з важливих проблем соціально-економічних перетворень в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Платоспроможність страхової компанії та вимоги до її забезпечення в Україні. URL: <https://studopedia.org/14-91206.html>
2. Белянкін Г. А. Платежеспособность страховой компании. *Финансы*. 1998. №5.– С. 45–49.
3. Олійник І. Платоспроможність страхової компанії: сутність та значення. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія «Економічні науки». 2008. Т. 3, № 4. С. 18–21.
4. Залетов О. М. Державне регулювання ринку страхування життя в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук. К., 2007. 20 с.
5. Гаманкова О. О. Фінансова стійкість та платоспроможність страхової організації . *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Сер. Економіка. 2007. № 94/95. С. 18–23.
6. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія/ К. : КНЕУ, 2001. 387 с.
7. Ненно І. Економічна сутність фінансової стійкості страхових компаній *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2012. № 4 (9). С. 260–263.
8. Руда Р. В. Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості страхової організації.*Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 4 (32). С. 93-98.
9. Платоспроможність страхової компанії. *Регіональна економіка*. 2010. № 2. С. 100-105.
10. Щербатих Д. В. Напрями забезпечення підтримки фінансової безпеки страхової компанії. *Вісник Черкаського університету*. 2015. № 12 (345). С. 137-141.)
11. Хэмптон Д. Д. Финансовое управление в страховых компаниях (пер. с англ.). М. : Анкил. 2001. 263 с.
12. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи

- достатності, диверсифікованості та якості активів страховика : Розпорядження Нацкомфінпослуг України № 396 від 23.02.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/z0417-16>.
13. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки [Електронний ресурс] / Розпорядження Нацкомфінпослуг України № 499 від 19.03.2015 р. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/news/918.html>
  14. Попова І.В. Фінансовий контроль страхових організацій: *дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук*: 08.00.08 / І.В. Попова. – Київ, 2015
  15. Страхування URL: <https://studopedia.org/14-91206.html>
  16. Управління фінансовою системою URL: <https://buklib.net/books/30460/>
  17. Васьківська К.В. Сич О.А./ Фінансовий менеджмент.: навч. посібник/ Сич О.А.- Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2016.
  18. Ткаченко Н. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи / Н. Ткаченко // *Фінанси України*. – 2009. – № 6. – С. 104-121.
  19. Інструментарій управління платоспроможністю страхових компаній URL: http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv.pdf.
  20. Європейське регулювання страхової діяльності URL: http://pidruchniki.com/1176042842538/strahova_sprava/yevropeyske_regulyuvannya_strahovoyi_diyalnosti
  21. Осадець С. Проблеми впровадження в Україні європейських стандартів страхової діяльності. *Вісник Львівського національного університету*. №32. 1996. С. 18
  22. Ткаченко Н.В. Переваги та недоліки сучасної Європейської системи оцінки платоспроможності страхових компаній. *Вісник Черкаський інститут банківської справи*. № 1. 2011. С. 8-18.
  23. Базилевич В.Д. Страховий ринок України . *Вісник Криворізький економічний університет*. №5. 1997. с. 18
  24. Директива 2009/138/ЄС (Solvency II): / Ратифікована Європейською

- Радою 10 листопада 2009 року [Електронний ресурс]/ Європейська Рада – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/746.html>
- 25.Шірінян Л.В. Фінансова надійність і фінансова стійкість страховиків / Л.В. Шірінян // Актуальні проблеми економіки – 2007. – № 9. – С. 173-178.
  - 26.Страхування навч. посіб. / [Шелехов К.В.,В.Д. Бігдаш]. – Київ: Вид-во ІЕУГП, 2000. – 268 с.
  - 27.Гамакова О. О. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гамакова. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 328
  - 28.Онікієнко О. В. Сутність фінансового ринку, його роль у фінансовій системі та перспективи розвитку. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2014. № 8. С. 127-134.
  29. Insurance Europe. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/insurancedata>
  - 30.Міністерство фінансів. URL:<https://minfin.com.ua/>
  - 31.Корищенко К.Н., Шокин В.О., Ирматова Э.А., Михайлова Н.Н. Глобальная экономика и страховой рынок.- Финансы и статистика, 2015.- С.78
  - 32.Європейський страховий альянс. URL: <http://www.eia.com.ua/>
  - 33.Європейский страховый рынок. URL: <https://arx.com.ua/ru/pro-kompaniyu>
  - 34.СК "GENERALI GARANT СТРАХОВАНИЕ. URL: <https://eurotravelins.com.ua>
  - 35.Методика тестів раннього по передження. URL:http://expertrating.com/data/upload/PIratings/rk_gosfinuslug_3755_strah.pdf
  - 36.Оцінка ризику страхової компанії в умовах антикризового управління.URL:https://kon-insurance.mnau.edu.ua/files/work_2019/48.pdf
  37. Архипов А.П. Андеррайтинг в страховании:уч.пособие / Архипов А.П. – Москва: МПУ,2015. -234с.

38. Річний фінансовий звіт СК «Арсенал Страхування».
URL:https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2014_04.pdf
39. Річний фінансовий звіт СК «Арсенал Страхування».
URL:https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2015_04.pdf
40. Річний фінансовий звіт СК «Арсенал Страхування».
URL:https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2016_04.pdf
41. Річний фінансовий звіт СК «Арсенал Страхування».
URL:https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2017_04.pdf
42. Річний фінансовий звіт СК «Арсенал Страхування».
URL:https://arsenal-ic.ua/uploads/files/fin_2018_04.pdf
43. Outreville F.J. Theory and Practice of Insurance / F.J. Outreville. - L.: Kluwer Academic Publishers, 2014. - 340 p.
44. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-п>.
45. Внукова Н. М. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції: монографія / Н.М. Внукова. - Харків: ТО Ексклюзив, 2014. - 218 с
46. Potential impact of Solvency II on financial stability. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/potentialimpactsolvencyiionfinancialstability200707en.pdf?80a4d0bb03fc5c84f6b55b788f2a2275>.
47. Єрмошенко А.М. Нова політика у сфері платоспроможності страхових компаній Європейського співтовариства/ А.М. Єрмошенко, В.В. Поплавська // Фінанси України. - 2016. - №11. - С. 103-109.
48. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) // Official Journal L 335. - 2009. - P. 1-155
49. Иванов, А. А. Риск-менеджмент:— М. : Изд. Центр ЕАОИ, 2010 – 193с.
50. Ивашкевич, В. Б. Предисловие к изданию Р. Манна и Э.

Майера«Контроллинг для начинающих» // Пер. с нем. Ю.Г. Жукова. – М. : Финансы и статистика, 1992 – 208 с.

- 51.Карминский, А. М. Контроллинг в бизнесе: методологические и практические основы построения контроллинга в организациях. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 256с.
- 52.Ковалев, В. В, Финансы организаций (предприятий) : учебное пособие / В.В. Ковалев - Москва. : МПУ, 2014. – 106 с.